

TƏYYAR SALAMOĞLU ADPU-nun professoru

Heydər Əliyevin içtmal-siyasi ve ədəbi-mədəni fikir tariximiz yanaşma sistemi çoxtərəflidir. Bu tərəflərdən biri de ədəbi-tarixi şəxsiyyətlərin keçdiyi yola tarixilik prinsipi xüsusi qeyd olunmalıdır. Bu sənədlərən com şəklində norş olunması Nərimanov-önsüzliğə dəyərli töhfə idi (91)" (H.Həsənov. N.Nərimanovun milli dövlətçilik baxışları və foaliyyəti. Bakı. Elm. 2005. s.9).

ile yanaşaraq onları yersiz ve monasız hücumlardan korumaçdır. Ona göre de deye bilirki ki, o, yaşı min illerle ölçülən tariximizin qoruyucusu, hamisi funksiyasını da gerçekləşdirir. Olduqca forohverici bir haldır ki, müstəqillik dövründə elə hakimiyyətə gəldiyi ilk ilde - 1993-cü ilde Elmlər Akademiyasında ziyanlılar uzun illerin fasiləsindən sonra ilk görüşündə o, uca soslu etmisi: "Tariximizdə olan şəxsiyyətlərin hamisi bizim üçün qiymətlidir. Onların heç birina toxunmaq olmaz" (Heydər Əliyev və mödəniyyət. Üç cild, 1 cild. Bakı. Nurlar NPM., 2008. s.93). Heydər Əliyev nə üçün bu görüşə lazımlı bilsədi, nə üçün tariximəzə münasibətə öz mövqeyini bu qədər açıq, birmənalı, bir qədər də sərt və yüksək tonda elan edirdi? Ona görə ki, o, qarşidan gələn tholükəni görürdü. Sovet rejimindən qopub müstəqilliyin kövrək zamanlarını yaşıyan, sovet rejimindən repressiyanın ən ağır zərbələrini alən ziyanlıların bolşevizmə beləsindən qurtarıb neobolshevikizmə yuvarlanmasından ehtiyat edirdi. O, müstəqilliyimizin ərafaşında və ilk vaxtlarında Azerbaycan ziyanlığının "bolşevizmə olan nifşərləri"nin (H.Həsənov) onları obyektivlikdən sapdırmaq tholükasını görürdü. Xüsusun N.Nərimanova münasibətde bu tholükün qorxulu bir hal aldığı müşahidə edir, bütün imkanlarını səfərber edərək, eyni zamanda, maarifçi təbligat yönümüzü də prosesə daxil edərək ziyanlı təbəqəsinə sağlam mövqeyə istiqamətləndirməyə çalışırı.

70-ci illərdə Heydər Əliyev Nərimanova rejimdən gələn və gölə bilecek tholükələrdən qoruyurdu. Çünki bütün rejim boyu Nərimanova bu rejimin sırasından olan, ancaq bu rejimin adadına çevriləməyən, millətçi mövqeyi ilə rejimə müqavimət göstərən, bir növ siyasi cəhdətdən etibarsız və arzuolunmaz dövlətə xadimi statusunda qəbul olunurdu. "Nərimanovun özünəməxsus baxışları və fealiyyəti sağlığında olduğu kimin ölümündən sonra da xüsusi vürgü ilə "millətçilik", "milli təməyülcülük", "nərimanovçuluq" adlandırılaraq burjuasılıkçı kimi qiymətləndirilərilərmişdir. Bunu əsas tutaraq, 20-ci illərin ortalarından 50-ci illərin ortalarında kommunist ideoloqları onur adının unutdurulmasına xüsusi seyrə göstərməşlər" (H.Həsənov. Göstərlənlər. əsəri, s.8). Görünür ki, bu söylər eyni kəskinlikdə olmasa da sonrakı onillikdə davam etdirilmişdir. Heydər Əliyevin 70-ci illərdən başlayan Nərimanov uğrunda mübarizəsi bu unutdurulma siyasetinə qarşılıkçı olmuşdur. Millət xadiminin adının millət tarixdən yaddaşdan silinməsinə imkan vermemək məqsədi daşımışdır. Heydər Əliyevin Nərimanova "birmənalı" yanaşması ictimai-elmi sferada ona münasibəti bir qədər yumşalşdır, da, noticə etibarı ilə onun ərinin öyrənilməsinə bu və ya digər dərəcədə yol açsa da, 80-ci illərin ortalarından başlayaraq Nərimanov tam tərəf mövqədən töhfəd olunmağa və hətta inka olunmağa başladı. Tarixşünaslığımızın mosolayə aydınlıq gotimmişdir: "80-cı

Məsələ burasındadır ki, tarix boyu Nərimanov sağdan və soldan döyülmüşdür. Sovet dövründə nə, odaq çox millətlilikdə ittham edilmiş, müstəqillik ərefəsi və dövründə isə bolşevizm yolu ilə getməkdə ittham olunmuşdur. Həqiqət budur ki, siyasi arenada, həm sovet rejiminin güclü və qorxulu zamanlarında, həm də müstəqillik dövrünün ərefəsi və ilk illorində suların qarşıq axlığı, durulmağa imkan tapmadığı zamanda da Nərimanovun Azərbaycan xalqı karşısındı idmətlərini obyektivcasına kərd edib, onu müdafiə etməyi üzərinə götürən Heydər Əliyev oldu. Heydər Əliyevin həm 70-ci illerde - sovet dövründə, həm də 90-ci illerde - müstəqilliyimizin ilk illorində Nərimanov uğrunda cəbhə açması tarixin sənədləri ilə birmənəli şekilde təsdiq olunur. H.Hesənov yazar: "70-ci illerde 100 illik yubileyi ilə əlaqədar N.Nərimanovun haqqında ilk defa olaraq geniş rəsmi dövlət və partiya sənədləri qəbul olundu. Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Məscidinə, Heydər Əliyevin

Müstəqillik dövrü Azərbaycan

Ümummilli Liderin Nəriman Nərimanovu müdafiə sisteminin görünən və görünməyən tərəfləri

tarixüşünəşinin konkret mənbələrini göstərərkən verdiyi bu elmi arayış müştəqil Azərbaycanın Prezidenti olduğu elö ilk ilde Heydər Əliyevin Nərimanovla bağlı öz mövqeyini daha açıq şəkilde və həttə bir qədər de sort formada ortaya qoymasının tarixi səbəblərinə ayndılyı götirir. Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşdə onu dinleyənlərə üzünü tutaraq Azərbaycan xalqının bu böyük tarixi şəxsiyyətiyinə bir dəha öz baxışını ortaya qoyurdu: "Ancaq son zamanlar Nəriman Nərimanovdan başlayaraq Azərbaycanda bütün siyasi xadimlərin Azərbaycana düşmən olmaları baradə deyilən fikirlərə heç cui razılıqla olmaz. Bunu deyən adamların Nəriman Nərimanov şəxsiyyəsinə qalxmaları üçün bəlkə də on illərlə siyasi faaliyyəti göstərmələri lazımdır. Nəriman Nərimanov öz dövrünün, yaşadığı mühitin çərçivəsində böyük gərkəmli simadır, böyük siyasi xadimdir. Amma onu da bilin ki, Nəriman Nərimanov müştəqil demokratik dövlətin xadimlərinin hamısını qoruyub saxlayan adamlardan olmuşdur. Məmmədetin Rəsulzadəni də o qoruyub saxlamışdır. Moşhur generallar Mehmandarovlu və Şixlinskini höbs etmək isteyirdilər. O zaman Nərimanov Lenin məktub yazaraq bildirmişdir ki, övvəller çar ordusunda, sonra isə müştəqil dövlətin ordusunda xidmət etmiş bu adamlar dayırıcı şəxsiyyətlərdir və onlardan istifadə etmək lazımdır. Bütün bunlara mən öz fikrimi açıq demek istəyirəm: tarixi tohrif etmək olmaz. Tarixi tohrif edənlər xalqı xayanət edir, onu qaşdırırlar. Buna son qoymaq lazımdır. Golacəkdə buna yol vermək olmaz" (Heydər Əliyev və mödoniyiyət. I cild. s.193).

Düşünürük ki, bütün "qabarma və çəkilmələr" böyük millət xadiminin xeyrinə və bitəcəkdir. Bu günlərdə televizyon və dövrü mətbuatın gündəmündən düşməyən "Nərimanov masəlesi" - "Nəriman Nərimanovun Azərbaycan tarixində yeri" mösəlesi, heç şübhəsiz ki, bu böyük tarixi şəxsiyyətin və nəticə etibarı ilə millətimizin xeyrinə bitəcəkdir. "Son"un müyyənləşməsində iki mühüm amilin həllədici rol oynayacağı düşünürük. Birincisi, Ümummilli Liderin Nərimanov müdafiə mövqeyi, o özü cismən aramızda olmasa da, qüvvədər. Onun Nərimanovun Azərbaycan xalqının təraqqisində oynadığı müstəsna rola dair fikirləri, arqument və delilləri indi də mili ictimai şurda, yaddaşda qalır və funksionallığını saxlayır.

İkincisi, Heydər Əliyevin 70-ci illerdə Nərimanovla bağlı "səpdiyi toxumlar" bu illərdən keçən müddət arzindo öz somerəli nəticəsini verməkdədir. 1972-ci ilde Heydər Əliyevin uzunmüddətli mührarəzədən sonra Sov.İKP MK-nın müqavimətini qıraq, onun üçün "Sovet ittifaqının 14 müttəfiq respublikasından, habelə ittiifaq rəhbərliyindən nümayəndələrin iştirakı ilə möhtəşən tədbiri" in (M.Hüseynova. Ümummilli liderimiz birmonralı olaraq qəbul etdiyi Nərimanov. Azərbaycan mülliəmi. 14 aprel 2023-cü il) keçirilməsi nail olması, burada derin məzmunlu məruzə ilə çıxı, daha sonra Nərimanovun Bakıda və Ulyanovsk şəhərində heykəllərinin qoymasında oynadığı həllədici rol, bu heykəllərin açılış mərasimindəki parlaq nitqləri Nərimanov atərafındakı buluzların orısmasına səbəb olmuş, onun mənəvi haqqını bərpə etdi. Ancaq düşünürük ki,

Ümmümilli Liderin bu qotiyyəti və əsaslandırılmış mövqeyi Nərimanova aktiv hücumların qarşısını, demək olar ki, bizim günlərə qədər aldı. Ancaq bizim cəmiyyətimizdə Nərimanova münasibət dənizdəki qabarma və çəkilmələri xatırladır. Əlbəttə, denizdə baş verən bu hal többi haldır və sualtı proseslərin cərəyanından qaynaqlanır. Doğrudur, Nərimanova yanaşmadakı "qabarma və çəkilmələr"ində siyasi proseslərə bağlılığı var. Bütün hallarda Nərimanovun sovet rejiminin dövlət xadimi olması bu rejimdən ağır zərbələr alan xalqın ona münasibətini mürəkkəbəşdirir, bəzi hallarda isə onu inkar etməyə, ona qarşı ittihamlar irəli sürməyə qədər irəli gedir. Günümüzdə Nərimanov qarşı "qabarma" prosesləri aktivləşməkdədir. Nərimanov höqiqətinin mahiyyətine vərə bilen ziyanlılarımız məsələdən dolayı narahatlılıq hissi keçirirler: "Müstəqillikdən sonra cəmiyyətdə gizli gedən bu diskurs (Nərimanov məsəlesi-T.S.) ilk dəfədir ki, açıq müstəviye çıxarırlar, mübahisə ətrafında cəhəbələr formallaşır, tezis qarşısına antitezis çıxarırlar, təroflər bir-birini ittihəm etmək dərəcəsinə qatır, çox zaman da neticesiz bitir..." (Əhmədov B. Doktor-N. Zamanın və yaddaşın faciesi. Ədəbiyyat qəzeti, 15 aprel 2023-cü il).

"Neticesiz bitir" qənaətini, fikrimizə, nəticənin Nərimanovun xeyrinə bitməsi kimi, həm dəmək bacarıq bacığının

Heydər Əliyevin bu zəhmətləri təkcə böyük milət xadimino siyasi bəraət qazandırmadı, eyni zamanda, gələcəkdə onuna bağlı baş verəcək bütün "qabarma" və "çəkilmələr"da haqqın öz yerini tapacağına en böyük vəsihə oldu. Məsələ təkcə onda deyildi ki, "bu, 45 ilə yaxın müddədə beynəlmiləciliyi sözdə öz faaliyyətinin başlıca prinsipi elan edən, lakin əməldə tamam fərqli mövqe tutan, bolşevizmin "millətçilik" damgası ilə tarixin bir künclündə saxladığı, bütün şürlü hayatı boyu öz xalqının monafeinyası uyğun olan ədalətli ictmai formasiya uğrunda mübarizəyə qoşulduguñan bütün somimiyəti ilə inanın Nərimanovun tomiz adının qaytarılması istiqamətində Ittifaq rəhbərliyi ilə apardığı mübarizəde Heydər Əliyevin qazandığı möhtəşəm qələbələrin biri idi" (M.Hüseynova. Göstərilən meqala), məsələ həm də onda idi ki, Heydər Əliyevin bu dönməz mövqeyi Nərimanovun faaliyyətinə siyasi bəraət qazandırırdu. Bu siyasi bəraət isə Azərbaycan elmi düşüncəsi üçün siyasi-hüquqi qapı açdı, onun haqqındaki tarixi höqiqiyyətin ortalığı çıxarılmasına səbəb oldu. Azərbaycan tarixşünaslığı (və həm də ədəbiyyatşünaslığı) hərəkətə keçdi. Düşünürük ki, Azərbaycan tarixşünaslığının Nərimanovşunaslıq qolu elə tarixi

Method

Ovvoli 4-cü səhifədə

ənəqiqətlər ortalığa çıxardı ki, ələ bir konsepsiya formalasdırıbildi ki, bu konseptual həqiqətlərdən sonra "norimanovçuluq və antinorimanovçuluq diskursu"nda (B.Əhmədov) birincilərin qələbəsi, ikincilərin möglubiyəti labüddür. Coxsayılı tarixi tədqiqatların adalarını çəkmək olar ki (H.Həsənovun, F.Əhmədovanın və başqalarının), bu tədqiqatlarında Nərimanovun ictimai-siyasi fealiyyəti və görüşləri hərtərəfli arasdırılmış, siyasi mənsubiyətinə rəğmən onun həmişə və birmənalı olaraq milli mənafədən çıxış etməsi həqiqi təsdiq olunmuşdur. Düşünürük ki, bu tədqiqatlar bizi Nərimanovun spesifik bir rakursdan dərkətməye istiqamətləndirir. Məhz bu "istiqamətləndirmə" ilə biz Heydər Əliyevin siyasi rejiminə qorxulu vaxtında Nərimanovu müdafiə cəbhəsi açmasının sebəblərini, siyasi əsaslarını başa düşürük.

Professor M. Hüseynova bunu günlərdə çap olunan "Ümummilli Liderimizin birmənalı olaraq qəbul etdiyi Nərimanov" məqaləsində Heydər Əliyevin Nərimanovu müdafiəsinin görünən və görünməyən tərəfləri ilə bağlı irəli sürdüyü müləhizələrin, təqdim etdiyi faktların həqiqi məhiyyətini tarixşünaslığımızın onun haqqında formalasdırıldığı konsepsiyanı bilmədən dərk etmək çotındır və mübahisə doğura biler. Məsələn, Heydər Əliyevin Nərimanovu müdafiə mövqeyini başa düşmək üçün Nərimanovun siyasi fealiyyətinin fəlsəfəsinə bələd olmaq lazımlı gəlir. M. Hüseynova öz məqaləsində Heydər Əliyevin mərəsəsindən aşağıdakı parçanı verir: "Çarızım və burjuaziya milli ədəvəti qızışdırığı, fəhlə sinfini, xalq kütlələrini milli olamətə görə parçalamağı çalışdığı şəraitdə N. Nərimanov vəhbi millətçilik və şövinizmə qarşı cosarətə çıxış edirdi... Millətçilik və şövinizmin tüyğən etdiyi şəraitdə N. Nərimanov xalqın müqəddəslər ilə həyətsizcə oynayan və bunu "millətin" və "dinin" müdafiəsi haqqında gurultulu ibarələrlə pərdələyən istismarçı tabaqanın xain siyasetini mərdliklə ifşa edirdi". Bu sitatda deyilənlər məsələyə tarixlik prinsipi ilə yanaşmazlıq zoruri edir. Heydər Əliyevin dili götərdiyi bu müləhizələrin hansı zamanda və hansı məqsədən səyləndiyini nəzər almək lazımlı gəlir. Qeyd etdiyimiz kimi, N. Nərimanovun 100 illik yubileyi münasibəti ilə və Nərimanova siyasi boraet qazandırımağa hesablanmış bu mərzəzədə (Bax: "Ədəbiyat və incəsənət" qəzeti, 1 iyul 1972-ci il) soslönen fikirlərin müüm bir qismi Heydər Əliyevin yubileyi haqqında həqiqi düşüncələrini ortaya qoymağə hesablanmamışdı. Ona görə ki, Nərimanov haqqında əsl həqiqətlərin dile getirilənə burada çıxış yolu rolu oynaya bilməzdi. Heydər Əliyev Nərimanovu Azərbaycan xalqının böyük oğlu kimi təqdim etmək məqsədindən çox, sovet rejimina, sosialist inqilabına sədəqətə xidmət edən, onun genişlənməsində maraqlı olan ictimai xadim, inqilab qəhrəmanı, bəs sistəmdə yüksək vozifələri daşıyan, üzərinə düşən vozifələri bacarıqla yerinə yetirən "V.İ.Leninin şagirdi və silahdaşı" kimi təqdim etməye çalışırı. Nərimanovu rejimin caynağından qurtardı, ona siyasi boraet qazandırmagın yergən yolu hələ ki bu idi. "Ümummilli Liderimizin birmənalı olaraq qəbul etdiyi Nərimanov" məqaləsinin müəllifi de Heydər Əliyevin Nərimanovu bu şəkildə və bəzəməndə təqdiminin məqsədini, strategiyasını çox yaxşı bildirdi. Ona görə də məqədə elə yazılılmış ki, Heydər Əliyevin təqdimatının tarixi əsasları da başa düşülsün, onun Nərimanovu müdafiəsinin hansı strategiyadan güclə alıdı da aydınlaşın. Buna görə də məqaləde Heydər Əliyevin Nərimanova münasibəti iki xətdə izlənilirdi. Birincisi, mərzəzə

Ümummilli Liderin Nəriman Nərimanovu müdafiə sisteminin görünən və görünməyən tərəfləri

Heydər Əliyevin səsənləndirdiyi fikirlərin Nərimanovu rejimin pəncəsindən xilas etməyoq hesablanması. İkincisi, Heydər Əliyevin həmin mərzəzədə dila gotirmədiyi, ancaq çox yaxşı bildiyi həqiqətlər. O həqiqətlər ki, onlar Nərimanovu xalqının gündündə dirildəcəkdi, onun məqsəd və mərəmətin mahiyyətinə aydınlıq götirəcəkdi. Eyni zamanda sovet rejimində çox yüksək və məsul vəzifə daşıyan Heydər Əliyevin Nərimanovu müdafiə mövqeyi ilə nə üün, sözün həqiqi mənasında, oda oynadığı, özünü oda atmaqdan çəkinmədiyi, nəinki bütün vəzifə karyerasını, hətta şəxsi taleyini belə ölçüsüz risko atmasına aydınlıq götirəcəkdi. Buna görə də məqədən strukturu və məzmunu elə qurulmuşdu ki, Heydər Əliyevin, sözün həqiqi mənasında, etdiyi fədakarlığın heç olmasa əsas konturları haqqında oxuya, dəha doğrusu, Azərbaycan xalqı həqiqəti anlasın. M. Hüseynova yazırı: "Əlbəttə, yubilyar haqqında bir saatdan artıq məruzo edən Ümummilli Lider Nəriman Nərimanovun adının üstüne çəkilən qara pərdənin kimlər tərəfindən və niyə çəkildiyini Sovet İttifaqında hamidən müfəssəl və dəqiq biliirdi. 30 ilə yaxın müddədə dünənən ən güclü xüsusi idmət orqanlarının birindən, onun ən çətin və mürəkkəb təşkilatlarından birinə rəhbərlik edən "Azərbaycanın indiki gənc və enerjili rəhbəri" yaxşı biliirdi ki, Nəriman Nərimanovun adı üzərinə çəkilən qara pərdə onun fealiyyətinin ancaq Moskva ilə bağlı hissəsində deyil, Bakıda Azərbaycan Xalq Komissarları Sovetini rəhbərlik etdiyi dövrə birləşənələq olmalıdır".

Professor M. Hüseynova Nərimanovun "Azərbaycan Xalq Komissarları Sovetini rəhbərlik etdiyi dövrə 'bağı'" Heydər Əliyevin "hamidən müfəssəl və dəqiq bildikləri" üzərinə diqqət çəkirdi. Çünkü Heydər Əliyevin məhz bu istiqamətdə bildikləri onun Nərimanovu dəməz münasibətinin əsasında dayanırdı. Bu "bilinənlər"dən isə artıq Nərimanovun "Leninin şagirdi və silahdaşı" obrazı boyanmışdır. Heydər Əliyevin bildiklərindən, M. Hüseynovanın dili gotirdiklərindən Nərimanovun millilik amalı, türkçülük düşüncəsi ilə yaşıyan

millət qəhrəmanın obrazı boyanırdı. Artıq tarixi tədqiqatlar təsdiq edir ki, "N.Nərimanov" Sovet Rusiyasında, yaranmaqdə olan SSRİ hökumətində Azərbaycan dövlətciliyinə və milli maraqlarına qarşı çıxan qüvvələrlə açıq-aydın mühəziro aparmışdır. Bir çox uğurlar qazanmasına baxmayaraq, mübarizəsinin nəticələrində razı qalmayan N. Nərimanov SSRİ rəhbərliyinə açıq şəkildə etirazın bildirilmiş, hətta Azərbaycanın SSRİ ilə əlaqələrini pozacağı boyan etmişdir. Onun gizli siyasi toşkilat yaratmaq soyi haqqında arxiv materialları mövcuddur. O, milli dövlətcilik baxışlarını dinamik şəkildə inkişaf etdirerek Rusiyasının komunist ideologiyasından (yəni milli maraqları dayorlendirməyən və sınıflararası mübarizəni qanlı qarşıdırma və gələn bolşevizmən) və sosialist sistemindən (yəni xırda və orta burjuaziyanın maraqlarını nəzərə almamaqdan) imtiha-

kimi qəbul etdiklərini yazan Mustafa Kamal Atatürkə verdiyi cavabı töqdim edir. Bu cavab no qədər ibratmazdır, o qədər də müasirdir. Məqalədə oxuyur: "Türkiyənin Azərbaycandan gəndərilən yardımçıları borc kimi qəbul etdiyi bildirən Mustafa Kamal Paşa yazdıqı cavab məktubunda doktor Nərimanov Türk xalqının qazanılan uğurlarla imperializmən qurtulma günəşin yaxınlaşdığını, buna görə Türk xalqını tobrık etdini bildirərək olav edirdi: "Paşam, bizi qardaş qardaş borc vermez. Qardaş her zaman qardaşının əlindən tutar. Biz qardaş, her zaman özünüzdən tutacaq və tutmaq davam edəcəyik".

Nərimanovun Türkiyəyə bu cür münasibətində paradoksallıq var mı? Axi bizi uzun illər- neçə-neçə onilliklər boyu Nərimanovu "Leninin silahdaşı", inqilabçı kimi tanıdlıb. Bu "tanıtım" da Türkiyə,

türkçülüyə heç vaxt yer olmayıb. Ancaq müstəqillik dövründə meydana çıxan tarixi həqiqətlər Nərimanovun Türkiyəyə və türkçülüyə münasibətini onun siyasi mövqeyi ilə paradoksda izah etməyi yox, tam bir qanunayğunluq kontekstində dərkə tokan verir. Heydər Əliyevin məşhur mərzəzədə RSFSR Xalq Xərisi İşlər Komissarlığının Yaxın və Orta Şəq ölkələri şəbəsinin müdürü işleyərək Nərimanovun "Iran, Türkiyə, Öfganistan" və digər ölkələrlə danışqlar aparılmasında və sazişlər bağlanmasında iştirakı"nın xüsusi vurgulaması, "Türküstəndəki siyasetimiz" məqaləsi, həmçinin hələ Azərbaycanda Xalq Komissarları Sovetinin sadri işleyərək Türkiyə ilə qardaşlıq əlaqələrini bütün gücü ilə inkişaf etdirmək meylinə, Mustafa Kamal Atatürkü Leninle "təməstar qurmaqda birmənalı köməkli göstərməsi" nə dair prof. M. Hüseynovanın irali sürdüyü və faktlara əsasənləndirdi məsələlər tosədüfi siyasi gedisərən yox, çox əsaslı şəkildə düşünləmiş siyasi strategiyadan xəbor verir. Bu gün müstəqillik dövründə tarixşünaslığı üçün bəs strategiyanın məzmunu tanışa çıxmış bir voziyyətdədir. Biz düşünürük ki, milli tarixşünaslığın məhz 2000-ci illərdə üzərinə gələrək, haqqında danışmağa başladığı bəs strategiya Ümummilli Liderə 70-ci illərdə məlum olub. Fikrimizə, M. Hüseynova Nərimanovun adı üzərində "qara pərdə"nin onun həm Azərbaycandakı, həm də Moskvadakı fealiyyəti ilə bağlı olmasını Heydər Əliyevin yaxşı bilimsini xüsusi vurgulamasında Ümummilli Liderin bəs strategiyanın mahiyyətini bütün incekliliklərə qədər bildiyini işarəyən cəhətlər var. Əslində Heydər Əliyevin Nərimanov uğrunda açığı cəhənənin siyasi əsaslarının elə bəs strategiyaya bağlı olduğunu düşünmək lazımlı gəlir. Məsələ burası nadiradır ki, Nərimanov bütün siyasi fealiyyətini, nə də Heydər Əliyevin Nərimanova sevgisini, bəs strategiyadan kenarda izah etmək mümkün deyil.

(davamı var)